

Tegen technocratie

Brede Kristensen

Tegen technocratie

Hoe de techniek
met alles op de loop gaat

NOORDBOEK

© 2026 Brede Kristensen | uitgeverij Noordboek

Omslagontwerp: René van der Vooren

Boekverzorging: Elgraphic

ISBN 978 94 6471 549 1

NUR 730

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van uitgeverij Noordboek, Hellingbaas 1, 8401 JH Gorredijk, Nederland – info@noordboek.nl. Teksten datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

Noordboek is onderdeel van

20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl

*‘Elementaire deeltjes zelf zijn onwerkelijk; ze vormen een
wereld van mogelijkheden, geen wereld van dingen of feiten..’*

– WERNER HEISENBERG

INHOUD

Toekomstmuziek	9
Noot voor de lezer	13
I Techniek als fata morgana	17
1. Het technische systeem	19
2. Kolonisering	41
3. Digitalisering als kolonisering	49
4. Artificiële intelligentie en technocratie	55
5. Risicomaatschappij	80
6. Fata morgana's van technisering	99
7. Dada, of de kritiek op de technologische rede	110
Intermezzo: De grote verschuiving	117
II Het roer omgooien. Denkwegen richting symbiotische existentie	131
1. Her-inneren: voortlevend verleden	137
2. Dialoog doet ontwakken	143
3. Danken, denken, geluk en genoeg	150
4. Het mysterieuze: het mysterie te worden aangesproken	157
5. Het onbepaalde: tijd en ruimte maken onbepaald	163
6. Engagement: engageren is leven	170
7. Inscape: het tegenovergestelde van escape	177
Denkwegen naar symbiotische existentie samengevat	183

III Wat is symbiotische existentie?	185
Verklarende woordenlijst	193
Personenregister	197
Noten	201

TOEKOMSTMUZIEK

Op 20 februari 1909 verscheen op de voorpagina van de Parijse krant *Le Figaro* een tekst die insloeg als een bom: het futuristische manifest van de Italiaanse dichter Filippo Tommaso Marinetti. Het manifest was bedoeld om de menselijke geest in een staat van technische gereedheid te brengen. 'Tijd en Ruimte zijn gisteren gestorven. We leven al in het absolute, omdat we eeuwige, alomtegenwoordige snelheid hebben, van de machine die het heelal voor ons opent.' De enthousiaste lezers van het manifest begrepen dat de machine 'toekomstmuziek' bevatte.

Aanleiding voor het schrijven van dit manifest was een auto-ongeluk dat Marinetti was overkomen. Hij was gek op snelle auto's. Op een avond zoefde hij in de omgeving van Milaan met topsnelheid in zijn splinternieuwe Fiat over slingerende landweggetjes. In een bocht moest hij plotseling enkele wandelaars ontwijken, waarbij hij de macht over het stuur verloor en in een sloot terechtkwam. Hij wist zich uit zijn auto te wringen en besepte al wurmend dat techniek machtiger is dan de mens en dat onze geest zich zal moeten aanpassen aan technische ontwikkelingen. 'Ik voel de materie van mijn hart getransformeerd, gemetalliseerd, in een optimisme van staal,' schreef hij in zijn dagboek. En in het manifest lezen we dat 'we ons moeten voorbereiden op de onvermijdelijke identificatie van de mens met de machine...' Marinetti liep dus vooruit op het concept 'cyborg' van een halve eeuw later. Het futurisme werd in korte tijd mateloos populair en oefende invloed uit op de architectuur, de kunst, de muziek en de politiek. Ik zal later hierop voortborduren.

Luigi Russolo schreef in 1914 *L'Arte dei Rumori* en ontwierp vervolgens een groot aantal lawaaiproducerende machines. Maurice Ravel was onder de indruk. Zijn compositie *Bolero* is ondenkbaar zonder *L'arte dei Rumori* en Marinetti's futurisme.¹ De film *Bolero, The Ravel Mystery* (2024) van Anne Fontaine gaat over het leven van componist Ravel tijdens het ontstaan van zijn laatste en bekendste compositie, *Bolero*. Het is een van de meest gespeelde en beluisterde muziekstukken ter wereld. De film opent met Ravel die samen met danseres Ida Rubinstein een fabriek bezoekt waar zware, verwaarloosd uitziende machines een monotoon gedreun laten horen. Ravel was net als zijn vader, die ingenieur was, gefascineerd door machines en meende er aanvankelijk muziek in te horen.

Tijdens een concertreis door Amerika bezocht Ravel in 1928 de toentertijd even indrukwekkende als lawaaiige Ford-autofabriek. De continu draaiende machines fascineerden hem en brachten hem op het idee de *Bolero* te componeren. Voor Ravel was de omgeving een bron van muzikale inspiratie. Hij hoorde muziek niet alleen in het gezang van vogels, maar ook in het ruisen van de wind, het geschuiwel van schoenen op het trottoir, het geritsel van papier en in machinelawaai. Het ging hem niet om geluid, maar om muziek in de letterlijke en figuurlijke zin van het woord: muziek als leven. Zit er leven in machines? Marinetti en Russolo zeiden: 'absoluut'. Ravel werd geleidelijk aan door twijfel bekropen. Zijn *Bolero* bestaat uit slechts twee, zich herhalende melodieën. De drummers spelen continu in twee maten hetzelfde ritme en krijgen aan het eind in een overweldigend crescendo de overhand. Het machinale overstemt het melodische. *Bolero* is opzwepend. Zowel de dansers als de luisteraars raken zowat in trance. En dan aan het einde, wanneer een climax wordt bereikt, valt in een halve seconde de muziek uiteen. Plotselinge stilte. De vloer ligt bezaaid met klankscherven en daartussen liggen de dansers. Dat moment beleef ik als een moment van totale ineenstorting. 'Als de stilte valt kan de muziek beginnen, in de *Bolero* zit geen muziek,' zei Ravel. Zou het kunnen dat hij al componerend merkte dat in machines inderdaad geen 'muziek' zit? Ik vermoed het. Adieu, futuristische

machine-obsessie! Het lawaai moet stoppen om te kunnen luisteren.²

De ontwikkeling van techniek, zich in overweldigend crescendo manifesterend als technocratie, doet denken aan Ravels Bolero. Daarover gaat het hieronder.

NOOT VOOR DE LEZER

Niets bestaat zonder invloed op de omgeving uit te oefenen. Zichtbare invloeden zijn als ijsbergtopjes. De top is zichtbaar, terwijl de belangrijkste invloeden vaak verborgen blijven. Dat geldt ook voor technologie. Iedereen merkt dat technologische veranderingen van invloed zijn op levensstijl, maatschappelijke structuren en klimaat. Minder zichtbaar is de invloed van technologie op denken, voelen, oordelen, geloven. Het zijn vooral die lastig zichtbare invloeden die ik hier wil bespreken. Wat doet de techniek met ons denken? Met ons als 'persoon'? Met onze relaties? Met ons wereldbeeld? Met onze vanzelfsprekendheden?

Welke krachten zijn bepalend voor wat er in de samenleving gebeurt? Vroeger waren dat vooral religieuze en politiek-militaire krachten. In de moderniteit worden economische krachten, naast wetenschap en technologie, als bepalend gezien. Het moderne liberale kapitalisme is niet voorstelbaar zonder technologische ontwikkeling, naast kapitaal zelfs zijn meest stuwende kracht. Techniek lijkt de bepalende factor, de inzet van de toekomst te zijn. Daarom kunnen we van technocratie spreken. En dan niet te verstaan als een bestuur door technocraten of techno-oligarchen, maar als een bestuur door 'techniek als systeem met zijn eigen wetmatigheden'. Techno-oligarchen fungeren daarbij als belangrijkste uitvoerders. Men kan tegenwerpen dat de toepassing van techniek altijd al is ingebed in maatschappelijke structuren en afhankelijk is van politieke instemming. Politiek kan bevorderend en belemmerend werken, dat is zeker waar. En dat is ook precies de reden waar-

om vanuit de hightechwereld onlangs werd gepleit voor een fusie van overheid en hightech, zodat er een 'technologische republiek' ontstaat. Anders gezegd: technocratie in een politiek jasje gestoken.³

Waar het op neerkomt is dit: als we de technologische ontwikkeling alle ruimte geven, waardoor maximaliseren in de plaats komt van optimaliseren, liggen twee nauw samenhangende gevolgen in het verschiet: vanzelfsprekendheid en onbeheersbaarheid. Wat als vanzelfsprekend geldt, wordt niet snel onder een kritische loep gelegd. Dat lijkt nu met de technologische ontwikkeling te gebeuren. Die ontwikkeling lijkt zich als een automatisme te voltrekken. Een automatisme zit niet op sturing te wachten. Het beheerst en stuurt zichzelf, alsook de omgeving, inclusief mensen.

Als we de invloed van techniek kritisch bekijken en evalueren, kunnen we bijdragen aan de optimalisatie van technologische ontwikkelingen en aan een functionele samenwerking met mens en natuur. Daartoe moeten we wel scherp en kritisch willen kijken. Om scherper te zien, moeten we vooral scherper naar onszelf kijken. We hebben het vermogen buiten onszelf te treden en te kijken naar onszelf en naar de wijze waarop we ons relateren aan de omgeving en de krachten die invloed hebben op onze omgeving, zoals techniek. Dat vermogen kunnen we 'relationele intelligentie' noemen. Zelfreflectie komt op gang indien we onszelf zien als staande in relatie met de krachten die werkzaam zijn in de omgeving.

Doorgaans accepteren we technologische vernieuwingen en verwachten we er veel positiefs van. In *Homo Deus* herinnert Yuval Noah Harari ons eraan dat 'de normale reactie van de menselijke geest op succes niet tevredenheid is doch het verlangen naar meer'. Als we niet oppassen wordt de wens de vader van onze beeldvorming en maximaliseert die beeldvorming zich tot groteske proporties. Er vormt zich een fata morgana in ons imaginaire blikveld, een fata morgana van een weergaloze technologische samenleving die het leven met hulp van AI binnenkort naar een hoger plan zal sturen. We houden van crescendo.

In sommige kringen zijn de verwachtingen omtrent techniek en

artificiële intelligentie (AI) torenhoog. Met als climax de visie van Raymond Kurzweil, die verwacht dat zoveelste-generatie computers zich met hulp van minichips fysiek zullen verbinden met menselijke intelligentie. Hij denkt aan creatieve 'spiritual machines', die hij 'cyborgs' noemt. Omdat de ontwikkelingen exponentieel verlopen, verwacht hij een spoedige versmelting van organische en technologische intelligentie: het moment van technologische singulariteit dat de verdere loop van de geschiedenis volledig zal doen veranderen.⁴ Hij is niet de enige hyperverwachter. De geschiedenis van de moderniteit biedt talloze voorbeelden van technologische luchtspiegelingen. Ze gaan gepaard met onrealistische verwachtingspatronen en een extreem instrumentalistische mensvisie, die technologisch parasitisme bevordert. Parasitisme heeft een verwoestende werking op de omgeving, en het einde van elk parasitair liedje is dat ook de parasiet zelf eraan gaat, omdat er vanwege de verwoesting uiteindelijk niets meer te parasiteren valt.

Goed functionerende relaties tussen mensen onderling en mens en natuur zijn nauw samenwerkende relaties, waarin erkend wordt dat de partijen niet zonder elkaar kunnen. Symbiose in de positieve zin van het woord is nodig om het leven en samenleven mogelijk te maken. Techniek kan een faciliterende werking uitoefenen op zowel symbiotische als parasitaire relaties. Zolang bewust of onbewust voor een parasitaire relatie wordt gekozen, zal ook de techniek een parasitaire werking uitoefenen. Daarom is het belangrijk voorwaarden te vinden voor een symbiotisch functioneren van onszelf en van techniek.

Een beleidsprogramma om een alternatieve techniek-functie in de samenleving te bewerkstelligen heeft een zelfversterkend effect. Beleidsprogramma's en plannen zijn zelf ook technieken. Het programma-idee komt voort uit de gedachte dat het leven en het samenleven stuurbaar en maakbaar zijn. Met een programma zouden we van de regen in de drup vallen. Wat we nodig hebben is een analyse van de ontwikkeling van het technische systeem in relatie tot ons denksysteem en suggesties hoe een dialogische manier van denken te ontwikkelen waardoor een dialoog tussen mens, natuur

en techniek op gang komt. Zijn mensen bedoeld om de techniek te dienen, of is de techniek er voor de mens? Vanuit een niet door techniek gedomineerd denkpatroon kijken we anders naar onze vanzelfsprekendheden en naar 'onze manieren', onze manieren van handelen en beslissen. Eeuwenlang hebben technieken ons sterker en weerbaarder gemaakt en ons geholpen te overleven in de vaak weerbarstige natuur. Nu naderen we een kantelpunt. De techniek neemt zoveel functies over dat we niet langer versterkt, doch verzwakt worden. Daarbij komt dat de natuur wordt uitgebuit en zich niet langer kan herstellen. Hieronder introduceer ik het begrip symbiotische existentie, waarmee ik bedoel te zeggen dat onze omgang met de omgeving, met mensen en natuur, niet in het teken van beheersing of gebruik staat, maar in het teken van samenwerking.